

МОРАЛЪТ В ПОЛИТИКАТА

Мария Филипова

*Властта е droga, която подлудява всеки,
който я вкуси.*

Франсоа Митеран

Моралът и политиката са понятия, свързани с обществото, които се променят, развиват и еволюират. Когато говорим за морала в политиката, в съзнанието ми изникват думите на английския социолог и психолог Херберт Спенсър, който казва, че няма такава политическа алхимия, която да превръща егоизма, алчността и “свинските инстинкти” в златни нрави.

Не трябва да се забравя, че моралът в политиката е отражение на общата “менталност” на народа. И най-добрите политици нямат имунитет срещу корупционните “бацили” на властта. Управляващите трябва да знаят, че когато си тръгнал по коридорите на властта, когато си поел тежката отговорност за държавното управление и за решаването на проблемите на стотици, милиони хора, неограниченото разбогатяване и стръвта към служебни привилегии са неморални по своята дълбока същност.

Политиката може да се определи като “процес, при който група хора, чиято линия или интереси са първоначално различни, достигат до колективни решения, които най-общо се смятат за обвързващи за групата и наложени като обща политика”.

Моралът – това е придържането към определени принципи – откритост, честност, да поставяш другите пред себе си, да се грижиш за техните интереси. Моралът е и нравствена категория, включваща “нравствени правила, които важат за дадения човек, за обществото”. Такива правила трябва да има и в политиката.

Понятието за морал в политиката трябва да надраства ценността на живота на отделни индивиди в името на обществените интереси. В случая моралът като че ли влиза в остър конфликт с политиката, но в същото време чрез политиката може да се осъществи и едно по-висше равнище на морала или както е казал Чърчил, “човек може да лъже от време на време всички хора или през всичкото време да лъже някои хора. Ала не е възможно през всичкото време да лъжеш всички”.

И така, може ли да влезе човек в политиката и във властта без определен минимум манипулативност, мегаломания, параноя, дори и митомания?

Discusses key issues of morality, politics, ethics and populist party politics. Identify the relative undaries between morality and politics, privacy and public life. It outlines the scientific issues about whether choice is what determines the particular role of the promise given by the candidate voters rulers, what was done despite the promise. It outlines the scientific issues about whether the promise is the key to resolve the issue, is it possible for a politician to be both successful and moral, ie honest and principled.

В политиката параноята действа и разяжда като ръжда. Тя разяжда политикът малко по малко, постепенно – чрез редица разочарования и разбити от предателства илюзии. Човек трябва да бъде въоръжен с изключителен оптимизъм и вяра, за да може да продължи да вярва в честността и почтеността, след като е бил вече в коридорите на властта.

Може ли човек да предотвратява политическите интриги, да се противопоставя на медийния натиск, да се завръща след неуспеха, причинен от политическата машина, която смачква психическото здраве на онези, които са там? Възможен ли е моралът в политиката, след като несъмнено властта е машина, която обърква душевното равновесие и на най-стабилното човешко същество? И възможно ли е политик, изкачил се по стълбата на властта, стъпвайки върху “трупове” на противниците си и приятелите си, да не изпитва понякога съжаление, угризение или отвращение?

За да превъзмогне проблемите, разяждащи съвестта му, той трябва да притежава система, която се нарича “рационализация”. Този тип рационализация позволява на човек да се чувства морално по-добре. “Правя го заради общественото благо; ако не го бях направил аз, щеше да го стори моят противник; в политиката няма приятели, значи никого не съм предал; не можеш да направиш омлет, без да счупиш яйцата, нормално – това е законът на по-силния и т.н.” Политическите пристрастия на човека в голяма степен са продиктувани от особеностите на неговата психика.

Според Пиер Льонен в политиката съществуват

седем емоции: страстта да убеждаваш, страстта да съблазняваш, страстта да рушиш, страстта да оцеляваш, страстта да се задържиш на поста си, страстта да се наслаждаваш и страстта към дълга. Тези страсти ръководят политическото действие в зависимост от личността на ръководителя.

За да съблазняваш, смята Лъонен, трябва да накараш другите да мечтаят. Тогава политикът се превръща в чудесна фабрика за мечти. Да съблазниш, означава също и да получиш нерационална подкрепа.

Много хора гласуват за дадена личност, без да са прочели нейната програма или без да познават политическата платформа на нейната партия. Страстта да съблазняваш обаче е опасна, ако един политик се остави да бъде воден само от грижата да се хареса на възможно най-голям брой хора – това се нарича “популизъм” или “демагогия”.

В наше време популизмът се употребява предимно в негативен смисъл.

А когато обстановката е предизборна, тогава се достига до явно себеизтъкване, самохвалство и дискредитиране на противната страна. В този смисъл популизмът се очертава като изтънчена форма на демагогията. При последната обикновено се касае за открита измама и оклеветяване, за преднамерено фалшифициране на социални факти. Би могло да се приеме, че при популизма се проявяват упрек и забележки за сравнително по-леки простъпки, докато при демагогията ще се касае за пряко обвиняване в неверни твърдения и явни изопачавания.

Дали обаче сме готови да изберем политик, който би дръзнал открито да заяви: “Понякога лъжа, защото е необходимо, няма да извърша чудеса и не знам какво ни готви бъдещето”.

Самите ние не живеем ли ежедневно с красиви обещания?

Кой човек ще има почтеността и куража в деня на сватбата си да каже: “Не обещавам нито вярност, нито вечна любов, понеже знам, че повечето от половината бракове свършват с развод и че за четиридесет години съвместен живот човек може значително да се промени”.

Всъщност излиза така, че всички ние в различна степен сме привързани към лъжата и искаме да бъдем лъгани, харесва ни да бъдем лъгани, макар често да сме убедени в точно обратното. Иначе не се отказваме от удоволствието да бламираме и критикуваме политици, дали ни обещания, които не могат да изпълнят. В политиката хората биват оценявани не само по образованието и компетентността им, но и според качеството на отношенията, които поддържат с другите. Повишеното ниво на властност е качество за един генерал и недостатък за второразреден пехотинец, съдържащо се във всяка личност, като монетата, която има две страни –

ези и тура. В този смисъл политиката се превръща в поле на конфликти и жертви, при които защитата на благото на определена общност не може да стане, без да се нарушат определени морални норми.

Този въпрос е обсъждан още от Платон, известен като защитник на тезата, че управляващите трябва да възплъщават в себе си най-висшите добродетели. Въпреки че в неговата идеална държава управляващите притежават най-високите възможни добродетели – мъдрост, мъжество, умереност, справедливост, според Платон, при определени случаи те могат да лъжат, като лъжата в политиката е оправдана в името на защита на държавата като политическа общност: “Позволено е да лъжат и управниците на държавата, ако изобщо е позволено на някои други, било поради враговете или поради гражданите, в полза на държавата: всички други не бива да се докосват до лъжата. Лъжата на частния гражданин пред такива управници ще наречем равен, дори по-голям грях от невярното сведение на болен пред лекар или на ученик спортист пред своя учител относно техните усещания. Затова, ако управник залови някого в държавата да лъже... ще го накаже като човек, който въвежда в държавата обичай, от който за държавата следват разрушение и гибел...”.

Тезата на Платон е, че лъжата на политиците е оправдана, но само в определени случаи – при защитата на общите интереси на държавата, т.е. в името на справедливостта като същност на държавата. Идеята е, че между различните ценности може да има противоречия, при което приоритет има интересът на държавата, общото благо, справедливостта, в името на които държавникът би могъл да излъже. Не оправдано е лъгането за лична облага, а само в името на общото благо.

Всъщност между морал и политика, лична сфера и публичен живот се очертават относителни граници. Когато нещо се критикува в политика, обикновено се казва: “Всичко е политика”. Вината и отговорността в правния смисъл на думата са индивидуални, а не колективни, а и в политическия, и в моралния смисъл принадлежността на човека към някаква общност не го натоварва автоматично с вина и отговорност, които са свързани с действията само на отделни личности в тази общност.

Слоеве и групите на средната класа по неволя стават политическа номенклатура на една или друга партия – и като личен статус, и като средства за оцеляване. В България огромната част от средната класа се политизира. А политизацията на средната класа означава и политизация на цялата социална структура в йерархия.

През прехода (т.е. смяната на обществения модел) се тръгна от “повишаване на стандарта и просторите на живота”, а се стигна до угнетяваща

и деформираща бедност – не само за голяма част от населението, но за поне половината от средната класа, за масовата интелигенция, за значителна част от територията на страната. Тръгна се от “идването на цивилизацията”, а голяма част от хората попаднаха в блатото на примитивизма, на деинтелектуализацията и обезкултуряването.

Това доведе до натрупване на огромно гражданско недоверие към политиката и политиците. Това недоверие на българина към политиците има знака на възмущението спрямо тях и от тях – като събирателен образ. Преди всичко, че те използват властта за облаги и лична злоупотреба, а “не за благо на народа”.

В много случаи са безотговорни към своите избиратели, не защитават националния български интерес и стават бездушно високомерни към трудния живот на “обикновените хора”.

Днес в България продължава икономическата криза, която рефлектира в замразените трудови възнаграждения, пенсии и социални плащания; свиването и редуцирането на структурата на образователната ни система, поради което продължава масовата емиграция – преди всичко сред младите хора, предприемчивите хора, сред високообразованите и квалифицираните слоеве. Има признаци на рязко и болезнено поляризиране на териториалната структура на страната, която бързо деградира по всичките си елементи на социологическата структура на обществото – стопански и духовно, управленски и комуникационно, начина на живот и катастрофално възпроизводство на населението, отрицателния прираст, трансформиране на етническата структура, примитивизиране на живота.

Според Зигмунд Бауман най-изконният нравствен императив е отговорността за Другия, грижата за Другия, при това в неговата Другост. Тази гражданска отговорност е “първичната сцена на социалността”.

Тя е моралният еквивалент на “заедност” в живота.

Самите политици не могат без морална визия за своите цели при оправдаването на средствата си, при оценяването на резултатите си:

“Ако действат лично-егоистично, просто моралният им хоризонт се свива до семейството и близката приятелска група, сред които те стърчат като стожер или сред които те са “обикновеният човек” – съпруг и любим, баща и грижовник, довереник и защитник.

Ако действат групово-корпоративно, просто моралният им хоризонт е ограден вътре в групата и общността на “своите хора”, на кастата, на елитарното превъзходство или на маргиналния реваншизъм.

Ако действат класово, или религиозно, или етнически, или национално пристрастно, то те също ограничават моралните си императиви до съот-

ветната класа, или етнос, или религиозна група, или нация и народност”.

От тази гледна точка дилемата не е дали има или няма моралност в политиката и сред политиците. Политиците не могат и без морална визия пред публиката – пред поданиците, пред демократичното множество, пред медиите и интелигенцията, пред младите хора. Това е онази част от популизма и демагогията, която е задължителна и днес, и винаги ще бъде задължителна за успяващите политици. Макиавели казва, че Владетелят трябва да управлява с морал, а когато това не е възможно, то той трябва да се представя като морален. По-късно Макс Вебер разработва съвременната философско-социологическа теория за моралната легитимация на всяка власт. В този смисъл споменатият по-горе политик ни обяснява, че моралът и политиката са две несъвместими неща, просто защото от неговата гледна точка ние сме във външното му социално пространство. Пред своите същият този политик говори съвсем различни неща – за етнокултурните и религиозните им ценности, за взаимната солидарност и сплотеност, за организираността пред “врага”, за осигуряване на благоденствие и сигурност за и в тази общност, за солидарност и спазване на традициите. За останалите всичко това може и да не се отнася.

В обществен план всъщност това е логиката на самосегрегирането в обществото. Това е желание вместо да интегрираш своята общност към обществото, да се иземе власт, да се присвоят обществени позиции, блага и възможности и така да се застане над обществото, да се ползва привилегированост с ясното съзнание за вреда на обществото. “Народните” маси, електоралното мнозинство не е способно да мисли за политиците извън нравствените категории и образи.

Когато се застава привидно откъм страната на неморалните политици и се казва, че “всички са маскирани, всички крадат, и аз да бях при тях и аз щях да го правя”, това е по-скоро самовнушение, че по принуда на обстоятелствата трябва да се изоставят моралните очаквания и принципи, а не фактическо отказване от тях – поне що се отнася до масата от избиратели и политически мислещи граждани.

Точно поради този факт всяка политическа предизборна кампания акцентира върху морални ценности и очаквания – дори и явно корумпираните и злоупотребилите го правят. Върху моралността изграждат демагогията и популизма си.

Базирайки се върху моралния инстинкт на гражданството, развиват онази идеологическа илюзия, която не позволява на простодушните избиратели да се ориентират, подтиква ги да забравят фактите за корупция и злоупотреба, потиска за момент възмущението им.

Тук бих цитирала Макиавели, който всъщност

заклеймява всеки политически лидер, който превръща цинизма и безочието в емблема на своята политическа цел и мисия. „Хората“, управляваните и представляваните, гласуващите и подкрепящите, очакват и не могат да не очакват от своите политически избраници и „принцове“ да са носители на добродетели. Но тук става дума за морални добродетели, за отговорност и добронамереност, за честност и некорумпираност.

Конфуций казва: „Мъдрият владетел не го вълнува дали ще го познават хората, а това – достоен ли е да знаят за него хората“. Още една проста истина, открита от Конфуций: „Този, който иска да спечели разположението на хората, не трябва да оказва натиск върху тях“.

В оценката си за политиката Лао Дзъ твърди, че мъдрият владетел остава света на самият себе си, така че поданиците му въобще да не забяват неговото присъствие; безличните закони и правила са вредни, защото принуждават всичко да се мери с един аршин и в резултат „да се скъсят краката на щъркела и да се разтеглят краката на патицата; разговорите за „справедливост“ и „дълг“ са любимо занимание на негодниците и т.н.

В наши дни същите твърдения могат да се отнасят и за политиците, защото на практика излиза, че щом си политик, значи е нормално да злоупотребяваш с обществените очаквания и блага, значи е нормално да мамиш сънародниците си, значи е нормално след това да оставаш ненаказан. Всичко това е не просто цинизъм, а е реална опасност. Това би било дъното на обществената деградация. Междувпрочем не само политическа, а и обществена. Именно тук може да бъде споменат структурно-функционалният модел на Толкът Парсънс за системата на обществото, който е истинската спойка, устойчивост, способност да се абсорбира естествено възникващата конфликтност, и да се удържа посоката на развитието. Всичко това зависи от моралната система в обществото – от единното ядро на ценностната система и социализацията, която е възприета от по-голямата част на населението, която е регулатор в неговото ежедневие, така че да се „съхраняват образците“ на обществено приемливото поведение.

Такива общества са сплотени, устойчиви и побеждаващи. Обратните общества са неустойчиви, обедняващи и губещи. Изобщо моралът може да бъде „ограничител“ при избора на определени решения, но не и цел на политическата дейност.

И така обещанията на политиците преди избора им за съответния пост и изпълнението на поетите обещания и ангажменти пред електората трябва да бъдат наистина реалистични, обективни и реализуеми. Редно ли е да обещават нещо, като в себе си не са сигурни за изпълнението му, макар и да осъзнават, че е нереално обещанието им, с единствената цел да получат съответният пост?

Неморално и лицемерно е, когато използваш властта си за лично облагодетелстване и защитаваш само личните си интереси, но не и интересите на обществото. Неморално е и използването на популизъм – едно да мислиш, а в друго да убеждаваш електората си.

Некоректно е да отчиташ само пропуските и грешките на предишните управляващи, без да признаваш постигнатите от тях положителни резултати, особено ако имат такива в сферата на здравеопазването, социалната сфера, образованието и т.н.

Нелогично е след като виждаш, че не можеш да се справиш с някои задачи, да продължаваш да убеждаваш в противното и да си затваряш очите пред проблемите, които не можеш да решиш.

Не можеш да поддържаш и лансираш едни слоеве от обществото, от които ще имаш бъдеща облага, и в същото време да не решаваши други проблеми на други групи от обществото само защото те не могат да ти доведат дивиденди или да се сещаш за тях само за да си направиш предизборна кампания.

Моралът в политиката е: даване на изпълними обещания. След като вече имаш властта, не трябва да я използваш за лично облагодетелстване, а само за всеотдайно служене на обществото, да си честен към електората си и да убеждаваш само ако силно вярваш в това, което мислиш и защитаваш тезите си. Трябва да признаваш постиженията на предходните управляващи и да се учиш от грешките им, за да не ги допускаш в работата си. Да имаш еднакво отношение и внимание към всички слоеве на обществото, стараяйки се да решаваши проблемите им, с което ще допринесеш за изграждане на едно равноправно общество и просперитане на държавата си.

В своя труд „Опит за психологически анализ на нашия обществен живот“ Никола Кръстников пише, че „в българския обществен живот изпъкнаха начело на управлението хора не само недоразвити, но даже душевно болни, нравствено тъпи, страдащи от морален идиотизъм или грандомания. Ние сме наблюдавали в нашия политически живот дейци, които биха могли да бъдат демонстрирани на лекции по психиатрия като случаи на типични психиатрически форми...“ От 15–16 години насам непрекъснато се говори, че в парламента има хора, които са или за „жълта книжка“, или за които със „сигурност“ се знае, че вече имат такава. В този контекст в България започва да се наблюдава все повече институционализирането на морала в политиката.

На практика политиците много обещават, особено преди избори, когато в много случаи дават нереалистични обещания, използват евтин популизъм и демагогия, за да се харесат, и когато дойде време да изпълняват обещанията си – забравят.

Общата оценка за политическите обещания е, че политиците лъжат, за да дойдат на власт, а като вземат властта, започват да “се извиняват” за лъжите си. В този ред на мисли всеки, който е решил да влезе в коридорите на властта, трябва да си отговори на въпросите: ”Подлудява ли властта? Или пък трябва да си луд, за да достигнеш властта? Различните маски и ролевите игри във властта дали не благоприятстват някаква форма на шизофрения? Кой може да се съпротивлява на множеството напрежения в политическата система: свръхнатоварването с работа, хроничната непредсказуемост, липсата на сън, предателствата, медийният натиск? И обратното, не трябва ли да бъдеш малко луд, за да станеш голям политически хищник?”. Всъщност “проблемът с лудостта на великите е, че не знаем къде завършва величието и къде започва лудостта”.

Моралното съвършенство е там, където политическата воля се ръководи от представата за дълг и от висшите цели на етическия разум.

Когато се твърди, че политиката и моралът са несъвместими, всъщност ни казват, че политиката не може да бъде друга освен неетична и неморална.

А какво искаме да бъде нашето българско общество, това решаваме самите ние.

Литература

1. **Драмалиев, Л.** Философски увод в морала и правото. Т. 1, Обща част, С., 2000.
2. **Дробницки, О.** Нравственное сознание. – В: Философская энциклопедия, Т. 4, М., 1967.
3. **Дзъ, Сун, Конфуции, Дзъ Мън, Дзъ Лао.** Изкуството на войната. ИК Труд, 2005.
4. **Бауман, З.** Постмодерната етика. ЛиК, С., 2001.
5. **Кон, И.** Речник по етика. С., 1983.
6. **Ничше, Фр.** Воля к власти. – В: Соч., т. 2, М., 1910.
7. **Ледийн, Майкъл А.** Макиавели за модерното общество. Класика и стил, С., 2003.
8. **Платон.** Държавата. Наука и изкуство, С., 1981.
9. **Ничше, Фр.** Воля к власти. – В: Соч., т. 2, М., 1910.
10. **Пек, М. С.** Хора на лъжата. Надежда за изцеление на човешкото зло. С., 1995.
11. **Кръстников, Н.** Опит за психологически анализ на нашия обществен живот. – В: Народо-психология и политика, С., 1996.
12. **Проданов, В.** Бъдещето на философията. С., 2005; Вж. също: В. Проданов. Насилието в модерната епоха. С., Изд. „З. Стоянов”, Унив. изд. “Св. Кл. Охридски”, 2003; Догонващото развитие. С., Институт за философски изследвания. БАН, 2004.
13. **Петрова, Е.** Комуникация и морал. С., 2004.
14. **Хаджийски, И.** Бит и душевност на еснафа и дребния ни собственик. Част III. След Освобождението (Незавършен ръкопис). // Социологически проблеми, 1986, № 4.
15. **Панов, Т.** Психология на българския народ. – В: Народо-психология и политика, С., 1996.
16. **Дьо Сютер, П.** Лудите, които ни управляват. ИК „Колибри”, 2009.
17. **Льо Бон, Г.** Психология на тълпите. Витяз, 2004.
18. **Енциклопедия на политическата мисъл.** София, Център за изследване на демокрацията, 1997.
19. **Институт за философски изследвания.** Секция “Етика”, СУ “Св. Климент Охридски”, катедра “Логика, етика и естетика”. Съст. Маринова, Е., Фабер, 2005.

Адрес за контакти

Докторант Мария Филипова
УНСС – София
Катедра „Публична администрация
и регионално развитие”
Факултет „Управление и администрация”